

Glatz Ferenc:

**Államhatárokon átnyúló magyar történettudomány, 1920–2013
(Avagy: tudománypolitika kultúrnemzeti alapon. Kutatásra ösztönző
felhívásféle...)**

A magyar történetírás a 18. század végétől napjainkig Európa egyik legrangosabb történetírása volt. Ezt már az elmúlt évtizedek rész- és összefoglaló tudománytörténeti tanulmányai bizonyították. A magyar nyelven művelt történetírói műnemek – forráskiadványok, monográfiák, tankönyveink – nyugat-európai mintákat követtek. Ugyanígy a Magyarországon kiépült tudományos intézményrendszer – folyóiratok, tanszékek, kutatóintézetek, az emlékőrző helyek – Európa mércével is fejlett kutatószervezet. (1867-től bizonyára.) Európai – de talán ennél is tágabb – összehasonlításban igazán egyedi esetet képvisel a magyar történetírás és a magyar történettudomány 1920 utáni történelme. A történeti kultúrát hordozó és azt elsősorban fenntartó állam, a magyar állam szétesik, a történelmi ismereteket használó magyar nyelvű nemzeti közösség hét államba tagozódik, a maradék anyaállam a térség szerény gazdasági és politikai tényezőjévé lesz, amelynek kultúrpolitikája viszont különleges erőfeszítéseket tesz a nemzeti kultúra intézményrendszerének hazai továbbéltetésére. Így nem utolsósorban a történeti ismereteket ápoló, alakító intézmények fejlesztése érdekében. Ennek – no és magyar értelmiség, a civil társadalom elhivatottságának köszönhetően is – a magyar nyelvű történetírás színvonala nem törik meg: mind a nemzetközi tudományosság legújabb módszertani törekvései, mind az írói műfajok újításai, mind a történeti közgondolkodást alakító új fórumainak birtokbavétele kiállja a német, francia, angol, olasz összehasonlítást.

A kérdés az: hogyan él a történettudomány 1920 és 2013 között a Kárpát-medence államaiban? (Valójában beszélünk a magyarság történelméről alkotott közgondolkodásról, beszélünk a magyar történelmet kutató-oktató, arról író történetművelőkről, és beszélünk a magyar történettudomány intézményeiről és a történeti közgondolkodás fórumairól. És 2013-ról beszélünk, amikor Szerbia uniós felvétele belátható közelségbe került, amikor a Kárpát-medencei magyarság ismét egy igazgatási egységbe, az Európai Unióba kerül és európai uniós program része lehet a kulturális intézményrendszerünk kiterjeszkedése – így a történettudományé is – a nemzeti szállásterület egészére.

A kérdés az: az állampolgári lét és a kultúrnemzeti lét szétválása 1920 után hogyan befolyásolja egy nemzeti kultúra, és ezen belül a történetírás művelését? (Kérdés ez mind a tudománytörténet, mind a jelenlegi kulturpolitika, sőt a

magyar tudomány és kultúra jövője számára is.) Mi lesz 1920 után – egészen máig – a határok túlsó oldalára szakadt írókkal- kutatókkal, intézményekkel? Milyen lokális fenntartói költségeket vállalt át az új államrendszer? (S hogyan történt ez a hasonló esetekben Európában: a dél-tiroli, elzászi, lengyel, orosz területeken?) Hogyan mozgósultak a világi és egyházi civil szervezetek – politikai pártok, egyesületek, felekezeti közösségek – az anyanyelvi kultúra, ezen belül is a történeti ismeretanyag felszínen tartására: az oktatásban, közművelődésben, egyházi közösségekben? Milyen újabb feszültségek jelentkeztek az új többségi nemzeti-állami történeti legitimációs törekvések és a magyar történettudomány között? (Határokon túl és határokon innen?) Hiszen azt nagy vonalakban tudjuk: a szomszédos új államok értelmisége legalább annyira igyekezett a történeti legitimitást – mintegy a „történelmi jog”-ot – megteremtteni az új államterülethez, ahogy 1918 előtt a magyar értelmiség felhasznált minden historikus „érvet” a magyarság „történeti jog”-ának bizonygatására az ezeréves államterülethez. Tematikai viták, ezekhez kapcsolódó új szakmai-módszertani iskolák, intézmények elhalása és átszervezése... Mind kapcsolatba hozható, eddigi kutatásaink szerint az 1920 utáni államhatalmi váltásokkal, akár az 1920–38, akár az 1938–45, akár az 1945–1990 közötti időszakot ragadjuk ki a térség magyar vagy szomszédos nemzeti történetírásaiból. (Eddigi kutatásaink kimutatják, hogy ezek a viták és intézményes átrendeződések ténylegesen inspirálták a térségben – így a magyar történetírásban is – jelentkező új módszertani iskolákat, legyen szó a településtörténet, a társadalom-, vagy a kultúrtörténet, szellemtörténet műhelyeiről.) És eddigi kutatásaink azt is bizonyítják: a térségben – így Magyarország esetében is – a történettudomány minden korábbinál erősebb politikai funkciót kap. (Amelynek a politikai ideológia historizáló vonásainak felerősödése a következménye. Amely historizáló hagyomány azután a politikai ideológiát a két háború közötti két és fél évtizedben áthatotta, sőt, amelyet a kommunista ideológusok is átvettek és átörökítettek az 1945 utáni politikai eszmevilágba. S hogy milyen kihatása lehet ennek a társadalom politikai kultúrájára, az, ha nem más, hát a mai újraerősödő historizáló hajlamunk következményein is tanulmányozható.) Ahogy azt is tudjuk: az államok komoly költségeket vállaltak fel saját nemzeti történeti intézményrendszereik fejlesztésére, amiből a szakma igen sokat erősödött. (Mind a magyar, mind a szomszédos társadalmakban.) És így tovább és így tovább a sorjázó kutatási tematikákkal. Nem utolsósorban: az összehasonlítások lehetőségével! Hiszen az 1920–2013 közötti magyar nyelvű történetírás és a szomszédos történetírások összehasonlítása kínálja is az egyedülálló lehetőséget a nemzeti történetírások összehasonlítására. Egy ugyanazon földrajzi térség (a Kárpát-medence, vagy

Duna-medence) egy ugyanazon többitnikumú társadalom (merthogy mindig is kevert volt), egy ugyanazon társadalmi fejlődésen végigment népesség – hogyan jelenik meg a különböző nemzeti történetírásokban? Mindenki sorolhatná e témakörben, az összehasonlítás témakörében is, a szempontokat már most, a kutatás kezdetén... A történeti koncepcióalkotásban a metafontikus (azaz tudományon túli), a forrástani tényezők megjelenésének tanulmányozása éppen úgy, mint a történettudomány „nemzetállami hasznosításának” esettanulmánya is lehet. ... No és csak ezen összehasonlítás révén vonhatunk le, de szomszédaink is, érvényes következtetéseket az államnemzeti célok torzító és előrehajtó erejére a történettudományon belül. S vizsgálhatjuk, vajon jól gondoljuk-e: a történettudomány soha nem adhatja fel az egyetemes szakmai követelmények érvényesítését, mert ezen követelmények érvényesítése révén fejtheti ki csak a történettudomány társadalmi közhasznát... (És azután beszélhetünk majd a jövőről is. Tudjuk: a nemzeti közösségek önfenntartásáért, helyet teremtéséért folyó harcok voltak ezek. Amelyet talán felülír napjaink történelme és a holnap új szempontjai. A nemzeti-állami tényezők fontossága mellett elnyerik helyüket újra az ősi-vadonatúj egyéb identitás szempontok, a szociális, világnézeti, létfenntartási ökológiai szempontok... Azután... Hogyan fejleszthetőek ki Európában – jelen esetben a Kárpát-medencében és a történetírás keretében – a kultúrnemzeti lét feltételei? Amikor az államhatárok kereteit átlépi a nemzeti alapon működő kulturális intézmények? Akár a magyar, akár a szerb, vagy szlovák, német, román kultúrnemzeti intézmények. Melyek már nem az államhatárok szerint, de a nemzetek szállásterületei szerint épülnek ki. ... Azután... Az újabb területi integráció – ugyanis az EU – nyújthat-e alkalmat a térségben a kétszáz év alatt kifejlődött nemzetállami háborúskodások és az ezekbe belebujtatott történettudományos háborúskodások újraértékelésére? Azután... A civakodások során keletkezett valós szakmai nyereségek felhasználására? Egy folyamatos és állandó párbeszéd kialakítására a térség történelemszínképében?... És így tovább, és így tovább...)

Kedves Kollégák! Az európai történelemben talán a legnagyobb történettudományos háborúskodások zajlottak le a Kárpát-medencében az utóbbi másfél évszázadban. És ennek legdurvább szakasza az 1920–1990 közötti (de beszéljünk nyugodtan a máig terjedő időszakról) évtizedek voltak. Kétségtelen, ezen időszakban, a nemzeti történetírások nem csak torzították a térségben a politikai gondolkodást, a nem csak a jelen valamelyik politikai irányához festettek lelkesítő történelmi szimbólumrendszert, nem csak közreműködtek abban, hogy ne nyíltan beszéljünk a jelen szociális-nemzeti konfliktusainkról, hanem a történelemben jelenítsük meg azokat, de erősödtek

is a történettudomány intézményei, több oktatói-kutatói állást hívtak létre az államok, jelentős pénzeket fordítottak a folyóiratok, majd történelmi tévéműsorok, filmek létrehozására. Eddigi ismereteink arról szólnak, hogy így volt ez mind a magyar, mind a szerb, horvát, román, szlovák történetírás esetében. Ennek a sokarcú folyamatnak a kutatása az európai kultúrtörténelem egyik szellemi „csemegéje”-nek ígérkezik...

Biztassuk tehát magunkat: munkára fel...

Glatz Ferenc